

ҲУҚУҚШУНОСЛИК ФАКУЛЬТЕТИ ТАЛАБАЛАРИДА КАСБИЙ ЙЎНАЛТИРИЛГАН ЛЕКСИК КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Икратова Дилфуза Мухиддиновна
Низомий номидаги Тошкент давлат
педагогика университетининг мустақил тадқиқодчиси
abdullaeva.d.@mail.ru

Аннотация. Нолингвистик олий ўқув юртларида чет тилини ўқитишнинг педагогик амалиёти ҳам ўқув соатлари сони, ҳам тингловчиларнинг материални ўзлаштириш қобилияти ва мойиллигининг умумий даражаси билан чегараланади.

Калит сўзлар: корреляция, чегара, стилистик, рецептив, прагматик, стратегик, парадигматика, консолидация, перцептив, объект, ҳодиса, полисемия, омонимия.

Аннотация. Педагогическая практика обучения иностранному языку в неязыковых вузах ограничена как количеством учебных часов, так и общим уровнем способностей и склонности студентов к усвоению материала.

Ключевые слова: корреляция, граница, стилистический, рецептивный, прагматический, стратегический, парадигматический, закрепление, перцептивный, объект, явление, полисемия, омонимия.

Abstract. The pedagogical practice of teaching a foreign language in non-linguistic universities is limited both by the number of teaching hours and by the general level of students' abilities and inclination to master the material.

Key words: correlation, boundary, stylistic, receptive, pragmatic, strategic, paradigmatic, consolidation, perceptual, object, phenomenon, polysemy, homonymy.

Махсус мақсадлар учун инглиз тили ёки инглиз тилини профилга йўналтирилган ўқитиш ҳам 1980 йилларда пайдо бўлган илмий йўналиш (H.G.Windowson 1983; С.Кеннеди, Р.Болито 1984; Т.Hatchinson, A.Waters 1987), ҳам ўқувчилар эҳтиёжларини қондирадиган таълим хизмати тури ҳисобланади. ESP қисқартмаси (English for Specific Purposes) энди инглиз тилини нафақат катталар, балки талабалар учун ҳам профилга йўналтирилган ўқитиш соҳасига ишонч билан кириб келди. Профилга йўналтирилган таълим деганда ўқувчиларнинг чет тилини ўрганишга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, касб ёки мутахассисликнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ бўлган, ўз навбатида, уни ўрганишни талаб қиладиган ўрганиш тушунилади. (Hutchinson & Waters, 1987:11) Бу унинг умумий таълим мақсадларида тил ўқитишдан (яъни, мактабда ўқиш, олий ўқув юртига кириш имтиҳонига тайёргарлик кўриш) ва ижтимоийлашувдан (чет элда она тилида сўзлашувчилар билан суҳбатлашиш ва бошқалар) асосий фарқи сифатида кўрилади. (Поляков, 2003:4).

Профилга йўналтирилган таълим учун тил материали муайян касбий ёки таълим соҳасининг, бу ҳолда ҳуқуқ соҳасининг лингвистик хусусиятларини таҳлил қилиш орқали аниқланади.

Педагогик психология соҳасидаги кашфиётлар билан боғлиқ ҳолда андрагогика (катталар таълими назарияси) ривожлана бошлади. Ўқитишнинг асосий андрагогик тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1. Ўз-ўзини таълимнинг устуворлиги: Ушбу тамойилга кўра ўқувчилар ўзлари ўқув жараёнини ташкил қиладилар.

2. Биргаликдаги фаолият принципи. Бу тамойил ўқитувчи ва бошқа талабалар билан биргаликда ўқув жараёнини режалаштириш, амалга ошириш, баҳолаш ва такомиллаштиришда талабанинг иштирокини ўз ичига олади.

3. Талабанинг тажрибасига таяниш тамойили. Бу тамойилнинг моҳияти шундан иборатки, ўқувчининг дунё ҳақидаги билими, ҳаётий тажрибаси (маиший, ижтимоий, тарбиявий, касбий) ўқувчининг ўзи учун ҳам, у билан бирга бошқа ўқувчилар учун ҳам билим манбаи сифатида фойдаланилади.

4. Таълимни индивидуаллаштириш. Бу тамойил талабаларнинг индивидуал эҳтиёжлари ва қизиқишларини, шунингдек, уларнинг тажрибаси ва тайёргарлик даражасини, психофизиологик ва когнитив хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнини яратишни назарда тутди.

5. Тизимли тренинг. Бу тамойил ўқитишнинг мақсадлари, мазмуни, шакллари, усуллари, воситалари ва натижаларига мувофиқлик тамойилига риоя қилишни назарда тутди.

6. Контактни ўрганиш. Ушбу тамойилга кўра, таълим ўқувчи томонидан ҳаётий деб қабул қилинадиган мақсадларни кўзлайди ва ижтимоий ролларни амалга ошириш ва шахсий ривожланишга қаратилган. У уларнинг ҳозирги ёки келажакдаги касбий ва маиший фаолиятининг эҳтиёжлари ва шартларини, шунингдек, фазовий ва вақтинчалик омилларни ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади. (Вербицкий, 1991: 182-189)

7. Таълим натижаларини янгилаш принципи. Бу талабаларнинг олинган билим ва кўникмаларни ҳаётда дарҳол қўллашидан иборат.

8. Электив таълим принципи. Ушбу тамойил тингловчига мақсадлар, мазмун, шакллар, усуллар, манбалар, воситалар, бошланғич ва тугаш саналари, машғулотларнинг давомийлиги, натижаларини баҳолаш усуллари танлаш эркинлигини таъминлайди.

9. Таълим эҳтиёжларини ривожлантириш тамойили. У ўрганишнинг ҳақиқий даражасини аниқлаш ва ўрганиш мақсадига эришиш учун зарур бўлган материалларни ишлаб чиқиш орқали амалга оширилади, янги таълим эҳтиёжларини шакллантиришга ёрдам беради, бу эса ўз навбатида кейинги таълим мақсадининг асосини ташкил қилади.

10. Ўрганишдан хабардорлик тамойили. Бу тамойил талабаларни ҳам, ўқитувчини ҳам ўқув жараёнининг барча параметрларини ва уни ташкил этиш бўйича ҳаракатларини тушунишдан иборат. (Змеэв, 1999: 92-93)

Шуни таъкидлаш керакки, ўқитишнинг андрагогик тамойиллари, биринчи навбатда, ўқитувчининг фаолиятини тартибга солувчи асосий дидактик тамойиллардан фарқли ўлароқ, биринчи навбатда, талабалар фаолиятини белгилайди. О. Г. Поляковнинг фикрича, педагогик тамойиллар катталар таълимида кўпинча қўлланилади ва андрагогик тамойиллар сўнгги пайтларда ўрта мактаб ва олий таълим муассасасиларда тобора кўпроқ татбиқ этилмоқда (Поляков, 2003:10).

Профилга йўналтирилган таълим доирасида регистрларни таҳлил қилиш маълумотлари, нутқ таҳлили маълумотлари, тилдан фойдаланиш ҳолатини таҳлил қилиш (эҳтиёжларни таҳлил қилиш), кўникма ва стратегияларни ривожлантириш ва ўрганишга концентрацияга асосланган бешта ёндашув мавжуд. (Hutchinson; Waters, 1987: 9-15) Келинг, улардан баъзиларини батафсил кўриб чиқайлик. Муаллифлар ҳуқуқшунослик факультетида ўқитиш учун энг долзарб бўлган профилга йўналтирилган таълимга учта ёндашувни кўриб чиқади.

1. Ҳодисага асосланган ёндашув муайян соҳада қўлланиладиган тилнинг муайян ҳолат эканлиги ҳақидаги тушунчага асосланади. Муайян регистрни, масалан, ҳуқуқшунослик тилини таҳлил қилиш унинг грамматик ва лексик хусусиятларини аниқлашга ёрдам беради. Ана шу лингвистик хусусиятлардан келиб чиқиб, дарсликлар ёзиш дастури тузилмоқда.

2. Тилдан фойдаланиш ҳолатини таҳлил қилишга (ёки эҳтиёжларни таҳлил қилишга) асосланган ёндашув. Ушбу ёндашув билан мутахассислик тилини таҳлил қилишни талабалар томонидан уни ўрганиш мотивлари билан боғлайдиган усуллар жорий этилди. Инглиз тилини профилга йўналтирилган ўқитишнинг ҳар қандай курси талабаларга табиий мулоқот шароитида қандай қилиб тўғри ҳаракат қилишни ўрганишга ёрдам беришга қаратилганлиги сабабли, яъни улар ўрганилаётган тилдан фойдаланадиган вазият, кейин уни куриш тартиби уни ўрганишга бўлган эҳтиёжларини аниқлаш ва кейинчалик ушбу вазиятнинг лингвистик хусусиятларини синчковлик билан таҳлил қилишдан бошланиши керак.

J. Munby томонидан ишлаб чиқилган эҳтиёжларни таҳлил қилиш модели талаба эҳтиёжларининг батафсил профилини олиш имконини беради: коммуникатив мақсадлар, мулоқот муҳити, алоқа воситалари, мулоқот қобилиятлари (нутқ фаолияти турлари), тилдан фойдаланиш функциялари, тузилиши ва бошқалар (Munby, 1978: 55)

3. Кўникмалар ва стратегияларни ривожлантириш ёндашуви. Ушбу ёндашувнинг асосий эътибори тилдан фойдаланиш асосидаги фикрлаш жараёнларига қаратилган. Ушбу ёндашув тилнинг барча қўлланилиши ташқи шакллардан қатъи назар, нутқдан маъно чиқаришга ёрдам берадиган бир хил аргументация ва изоҳлаш жараёнларига асосланган деган ғояга асосланади.

Шундан келиб чиқадики, тилни билишнинг асоси бўлган стратегиялар, масалан, контекстан сўзларни тахмин қилиш, матн турини ташқи белгиларига кўра аниқлаш, сўзларни она тилидаги сўзларга ўхшашлиги бўйича аниқлаш ва бошқалар. Бу регистрнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олмайди, чунки тилдан фойдаланишга асосланган жараёнлар барча регистрлар учун универсал деб ҳисобланади.

Бу ёндашув оғзаки ва ёзма нутқда маъно қандай яратилганлиги ва унинг қайта тикланишини синчковлик билан кузатиш ва таҳлил қилиш машқлари билан тавсифланади.

Инглиз тилини профилга йўналтирилган ўқитишнинг асосий тамойиллари аслийлик, илмий асос, тил (тил воситалари), эҳтиёж ва ўрганиш (методика) ҳисобланади. (Ғарбий, 1997: 32)

Ушбу диссертация тадқиқоти натижасида муаллиф касбий йўналтирилган лексик бирликларни билиш ва уларни касбий мулоқотнинг турли вазиятларида қўллаш қобилиятини билдирувчи «касбий йўналтирилган лексик компетенция» атамасига аниқлик киритишни зарур деб ҳисоблади.

Кўпгина методистлар (Н. П. Гез, В. И. Скалкин ва бошқалар) ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятларига нисбатан бир хил бўлмаган маълум қобилиятларга эга эканлигини таъкидлайдилар. Талабанинг кейинги ривожланиши учун унинг бошланғич даражасини аниқлаш керак. Бунинг учун турли хил воситалар — тестлар, махсус машқлар қўлланилади, уларнинг асосий мақсади ва йўналиши талабанинг индивидуаллигини ва ушбу олий таълим муассасасида у учун мутахассис бўлмаган хорижий профессионал луғатни ўзлаштириш қобилиятини тўлиқ очиб беришдир.

Нолингвистик олий таълим муассасасиларда талабаларни тайёрлаш, шунингдек, бундай синфларда талабаларни идрок этиш қобилияти ва мойиллигининг умумий даражаси ихтисослаштирилган лингвистик ўқув марказларига қараганда анча паст эканлиги билан ҳам мураккабланилади. Ҳуқуқшунослик факультети талабалари хорижий нутқ, ўқиш ва ёзиш, таржима қилиш кўникмаларини эгаллаш зарурлигини яхши билишларига қарамасдан; Чет тилини мукамал билишнинг мартаба ўсиши билан боғлиқлигини тушуниш, улар кўпинча чет тили ўқитувчиси учун филология синфида топадиган унумдор «материал» эмас. Нолингвистик олий ўқув юртларида чет тилини ўқитишнинг педагогик амалиёти ҳам ўқув соатлари сони, ҳам тингловчиларнинг материални ўзлаштириш қобилияти ва мойиллигининг умумий даражаси билан чегараланади.

Н.И. Гезнинг таъкидлашича, нолингвистик олий таълим муассасаси чет тилларини ўқитишнинг ўқув жараёнини ўзига хос тарзда ташкил этиш билан талабаларга шахсий ёндашувни амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятларини талаб қилади. Ҳар бир талабанинг индивидуал ривожланиш даражаси кўплаб омиллар билан белгиланади. Бундай олий ўқув юртлари талабаларига чет эл луғатини ўргатишда тўлақонли касбий мулоқот кўникмаларини эгаллаш супер вазифа сифатида қаралиши керак. Ушбу

турдаги мақсадга тез ва самарали эришишнинг мумкин бўлган усули талабаларнинг ўз мутахассислиги бўйича адабиётларни ўқиш жараёнида биргаликдаги фаолияти ҳисобланади. Ўқишнинг бошқа фаолият турлари билан уйғунлиги ўрганишни ҳақиқий мулоқотга яқинлаштиришга имкон беради, "... бу нафақат мулоқот учун амалга оширилади, балки кўплаб фаолиятга хизмат қилади ва улар билан бир вақтда давом этади». (Гез, 1981: 67)

Бундай вазиятда ўқитувчи учун ўқув амалиётини ташкил этишнинг самарали алгоритмини топишнинг мумкин бўлган усули талабалар томонидан тилдан фойдаланиш (ёки эҳтиёжларни таҳлил қилиш) ҳолатини таҳлил қилишдир. Талабалар билим олишга онгли ёндашадилар, буни 1 ва 2-иловалардаги сўров натижаларидан кўриш мумкин. Шундай қилиб, ҳуқуқшунослик факультетида инглиз тилини ўргатишда эътиборлилик тамойили устунлик қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Арнольд И.В. Методические рекомендации по основам лингвистических исследований. Для студентов старших курсов факультетов иностранных языков и слушателей ФПК. Л,1985. - 50 с.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб.: «Златоуст», 1999. - с.472
3. Агапова Д.В. Формирование перцептивной компетенции аудирования как компонента межличностного общения у студентов I-II курсов языкового факультета (на примере английского языка). Автореф. дисс.канд. пед. наук, СПб., 2004. - 22 с.
4. Агопова Н.В. Автоматизация навыков произношения английской юридической лексики. Учебное пособие для юридических вузов. - Белгород, 1999. - с. 62
5. Аванесян Ж.Г. Английский язык для юристов. Учебное пособие. - Москва, 2009. - с. 127.
6. Англо-русский юридический словарь с транскрипцией: Пол общ. ред. И.В. Мироновой. СПб. Изд. «Юридический центр Пресс».2000—560 с.
7. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминообразования. Пермь,1998. - 128 с.
8. Алексеева Л.Е. Оптимизация процесса обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению студентов факультета международных отношений (на материале английского языка). - СПб.,2002.-313 с.
9. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. [Учебник для институтов и факультетов иностранных языков]. - М.,1986. - 295 с.
10. Абрамов А.П. Из опыта преподавания бухгалтерской терминологии студентам-юристам. Филологические аспекты и частные методики преподавания иностранных языков в вузе. - Ростов-на-Дону, 1998. - с. 3-5